

Ленче А. Насев¹
Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип, Р. Македонија,
Факултет за музичка уметност,
Одсек музичка теорија и педагогија

О МАКЕДОНСКОЈ ЦРКВЕНОЈ МУЗИЦИ

За македонску црквену музичку традицију појање у православној цркви је пре свега израз религиозних осећања и представља молитву изражену песмом и музиком. Сами почеци, као и развој македонске црквене музичке традиције може се сагледати само систематским дугогодишњим истраживањем многобројних записа, споменика културе античког доба, византијског периода, периода турског ропства, препорода, као и музике у (Социјалистичкој) Републици Македонији. До 1970. године у појединим регионима Македоније нису вршена систематска истраживања црквеног појања која би имала карактер систематске музиколошке обраде. У 1970. години истакнути научник, професор Факултета музичке уметности у Скопљу, др Сотир Голабовски, заједно са професором др Драгославом Ортаковим, започињу проучавање македонског црквеног појања. Овим радом смо покушали да прикажемо део македонске црквене музичке традиције.

Кључне речи: македонска црквена музика, појање, православна црква.

Почеци као и развој македонске црквене музичке традиције могу се сагледати само путем систематског дугогодишњег истраживања многобројних записа, споменика културе из античког периода, периода турског ропства, препорода и музике у (Социјалистичкој) Републици Македонији.

Темеље македонског црквеног појања налазимо још у античком периоду, у периоду раног хришћанства, односно у периоду светог апостола Павла (први век) који је на територији Македоније формирао три цркве. Тропари светог Петра и Павла, као и светог Еразма Охридског (трећи век) који су остали саставни део македонске црквено-музичке праксе, сведоче о постојању хришћанског појања још у овом периоду. Ипак, због недостатка сачуваних македонских музичких рукописа, из секундарних се извора може претпоставити да је тадашње македонско појање било под утицајем јеврејске и грчке музике, односно да је представљало мешавину древних македонских, грчких и јеврејских елемената (Голабовски, 1993).

Хришћанство у Македонији бележи велики замах у време Константина I Великог који је 313. године омогућио слободно проповедање ове вере.

При крају 5. века, када је Солун већ био седиште архиепископије а Скупи митрополије, у црквеној су употреби, као и у антици, преовлађивале монофонија и хетерофонија. Тонски родови на којима се заснивала монофонија били су дијатонски, хроматски и енармонски (Голабовски, 1999:21).

Насељавањем Словена на територији Македоније у 6. и 7. веку дошло је до стварања нове културе. Стабилизирањем хришћанства у овом периоду у Македонији образован клер почиње да прихвата византијско нотно писмо, док су мање образовани црквени појци користили једноставнију музичку нотацију која је била средство за подсећање на мелодије које су учили напамет (Голабовски, 1999:22).

И поред преузимања византијске литургије, грчких литургијских текстова и система од осам гласова (Октоих), словенска мелодика се разликовала од византијске и

¹ lence.nasev@ugd.edu.mk

грегоријанске због специфичне интонације језика и наслеђених словенских музичких особености.

Познато је да је Октоих у православној црквеној богослужби једна од главних књига у којој су сједињене основне идеје православне службе. Религиозна музичка форма се развија на основу Октоиха (Осмогласника) који је створио Јован Дамаскин (7.-8. век), по народности Сиријац. Да би се унела разноликост у црквену музику, он је у Октоиху за сваки глас одредио по пет видова напева са различитим мелодијским обликом: стихирарно или самогласно, ирмологично, тропарско, подобно и припевно појање (Голабовски, 1976). У различитим временским периодима стварани су различити Осмогласници: руски, српски, итд. Захваљујући томе што се црквено појање развијало на основу живих језика народа, оно поред заједничких елемената има и многе посебности.

Језик на ком се изводила црквена богослужба у православној цркви све до појаве светих апостола Кирила и Методија (9. век) био је грчки. Стварањем словенске азбуке од стране свете браће Кирила и Методија почињу на словенски да се превode Свето писмо и друге важне богослужбене књиге. И поред тога што не постоје писани музички рукописи, из многих летописа, житија, легенди, фресака и археолошких података дознајемо да су литургијски текстови били и музички испуњавани у време свете браће Кирила и Методија. Током времена света литургија је почела да се изводи на словенском језику. Појање је на почетку било слично грчком. Применом народних мотива у црквеном појању код словенских племена оно је почело да се разликује. Притом су се напеви прилагодили новом тексту у метро-ритмичком смислу и оформиле су се прве специфичности словенског и македонског црквеног појања (Ортаков, 1986:270).

Солунска браћа су била свестрано образована и добро су познавала црквено појање. Св. Константин је био аутор химне у част Климента Рилског која се изучавала у грчким школама (Grivec, 1955).

Ученици Кирила и Методија, охридски просветитељи св. Климент и Наум, посебно су заслужни за обучавање црквених појаца у оквирима Охридске школе. Св. Климент је у својој школи неговао вокалну и у основи једногласну мелодију без пратње. Овакав податак добијамо из богате литературе о њему преко које сазнајемо да је он био музички писмен и да је стварао музичка дела. Св. Климент је аутор зборника песама које се певају у периоду од Ускрса до Духова (Пентикостар), као и најстаријег дешифрованог словенског музичког дела написаног на словенском језику „Страданија спасителни“ на шести глас с краја деветог века (Голабовски, 1993).

Јован Кукузел (14. век) је на пет напева које је увео Јован Дамаскин додао и такозвано пападикијско појање које се сматра асоцијацијом разрађеног мелодијског система макама. Овај стил појања карактерише се пространим мелодијом и тематском разрадом музичких мотива у којима појање текста постаје секундарно (Голабовски, 1976).

Од 9. до 15. века македонско црквено појање се развијало под утицајем Цариградске цркве. Осмогласник се карактерисао дијатонским интонационо-тоналним основама, аутентични гласови су се протезали на горњој квинти ноте финалис, плагалне су се вртеле око и испод ноте финалис. Ритам је био слободан, док се мелодија појала у једном гласу изграђеном низањем колена која су била слична по садржини. Напев се изводио на два начина: унисоно и антифоно. Притом су се разликовала три вида антифоног појања: хипофонично (ланчано наступање два хора), епифонично (други хор завршава појање првог речима амин, алелуја, итд.) и антифонично (други хор понавља први). Музички рукописи су садржавали следеће нотације: екфонетску, палеовизантијску и медиовизантијску (Голабовски, 1984:39).

Оријентални утицај на македонску духовну музику пре свега је приметан после турског освајања Константинопоља 1453. године. Мелодијске линије добијају нову боју преко употребе украса и неуобичајених покрета који су резултирали променом интонацијско-тоналних основа. У овом периоду црквено појање се највише приближава фолклору. Укидањем Охридске архиепископије 1797. године црквена богослужба се одвијала под јурисдикцијом Цариградске партијаршије.

Последњи век отоманског владања је епоха македонског националног препорода. Овај период је веома значајан на плану духовно-музичког сазревања. Реформом појања и нотације у православној цркви у 19. веку од стране Хризанта, Хурмусија и Григорија, западни утицај све више продире и у македонску црквену музику (Коцобашија, 2004). Имена тонова су била следећи слогови: Па, Ву, Га, Ди, Ке, Зо, Ни, који одговарају европским именима тонова: Ре, Ми, Фа, Сол, Ла, Си, До (Коцобашија, 2010). Помоћу овог утицаја почиње да се ствара професионално музичко стваралаштво. У 1818. години у Охриду је написан први рукопис са реформисаном нотацијом. 1843. године, опет у Струги, Наум Миладин (1817-1997) новом нотацијом пише први македонски уџбеник (Голабовски, 1984:42).

Враћајући се питању развоја македонског црквеног појања у 19. веку, Ортаков (1986:102) издваја три основна елемента:

- Усвајање Хрисантове нотације;
- Уношење елемената градске песме у црквена дела;
- Увођење хора у црквени ритуал.

Под утицајем западно-европске музичке културе у 19. веку у већим градовима у Македонији се формирају црквени хорови који су прво изводили дела у стилу полифонио-хомофониог појања руских аутора. Касније је прилепчанац Атанас Бадев (1860-1908), први професионални македонски музичар и композитор вишегласне црквене музике, створио своју „*Литургију по св. Јовану Златоустом*“ за мешовит хор. Са овим делом македонска музичка прошлост добија нову светлост, а посебно црквена музика из периода Препорода.

У 20. веку је откривен низ неуматских рукописа и штампаних књига који су настали на територији Македоније. Међу њима ћемо издвојити: зборник *Пасхалија* Јоана Хармосин-Охридског (Иван Генадиев, 1829-1890) који је штампан 1869. године, четворотомни зборник *Источно црквено појање* Калистрата Зографског (око 1821-1913) издат 1905. године, као и зборник Димитра Златанов-Градоборског (око 1800-1887) штампан у Солуну 1886. године. Ове књиге су штампане и написане Хрисантовом неуматском нотацијом. Оне представљају драгоцен допринос македонској црквеној музици зато што у себи садрже и лична дела. Зборник *Пасхалија* се издваја по томе што је то прва штампана књига која представља тематски систематизовану псалтикију дела и традиционалних напева на црквено словенском језику.

До краја Првог светског рата доминира македонска византијско-словенска традиција која се преносила усменим путем или преко реформисане Хрисантове нотације. У двадесетим годинама XX века у неким деловима Македоније се званично црквено појање одвијало према музичким записима српског црквеног појања – Стеван Мокрањац.

Ипак, откривањем *Псалтикијског воскресеника* Васила И. Бојацијева (1876-1950), 1978. године се долази до нових сазнања о црквеном појању на територији Македоније. Овај рукопис је од великог значаја будући да садржи низ црквених дела македонских аутора и представља синтезу свих воскресеника који су се појавили пре њега. На тај начин у пракси је одржан континуитет развоја псалтикијске уметности и у периоду

после Првог светског рата. Рукопис је писан Хрисантовом нотацијом и црквено-словенским текстом (Бојациев, 2011).

Конституисањем Македонске академије наука и уметности 1967. године и Високе музичке школе (касније Факултет за музичку уметност), као и осамостаљивањем Македонске православне цркве започео је интерес музиколога за истраживање македонског црквеног појања. До 1970. године у појединим регионима Македоније нису вршена систематска истраживања црквеног појања која би имала карактер систематске музиколошке обраде. 1970. године истакнути научник, професор на Факултету за музичку уметност у Скопљу др Сотир Голабовски, заједно са професором др Драгославом Ортаковим, започиње са проучавањем македонског црквеног појања. Формирањем музичко-научне манифестације „Струшка музичка јесен“ 1975. године резултати ових истраживања почели су да се презентирају преко бројних реферата од стране слависта, музиколога и византолога из Македоније и иностранства.

Године 1997. формиран је „Центар за византолошке студије – Скопље“. Уз подршку Министарства за културу Републике Македоније овај центар је издао више црквено-музичких књига и притом организовао семинаре о црквеном појању (Коџобашија, 2008).

У школској 2007/2008 години на Православном богословском факултету Св. Климент Охридски у Скопљу започеле су студије црквеног појања по словенско-византијској традицији.

Преко историјске перспективе можемо да сагледамо да су у прошлом веку прављени напори да се успоставе мостови традиционалним црквеним појањем.

У овом глобалном прегледу покушали смо да додирнемо мали део историје македонске црквене музичке традиције. Генерално можемо да приметимо да нисмо продрли у читав низ проблема који су повезани са македонским црквеним напевима зато што су они предмет истраживања појединих студија. Надамо се да ће овај текст привући пажњу и интересовање музиколога, слависта и византолога на детаљна научна истраживања која ће приказати истинске вредности македонске духовне музике.

Литература

- Бојациев, 2011: И. В. Бојациев, *Опишан псалтикиски воскресеник*, Скопје: Центар за византолошки студии.
- Голабовски, 1976: С. Голабовски, Некои согледувања за византиски влијанија врз македонската фолклорна мелодика, во *Македонски фолклор*, Скопје IX(17), 107-114.
- Голабовски, 1984: С. Голабовски, *Традиционална и експериментална македонска музика*, Скопје.
- Голабовски, 1993: С. Голабовски, *Осмогласник кн. I*, Скопје, 65-68
- Голабовски, 1999: С. Голабовски, *Историја на македонската музика*. Скопје: Просветно дело
- Гривец 1955: F. Grivec, *O staroslovenski crkveni glazbi*, Slovo 4-5, Zagreb
- Коџобашија, 2004: Ј. Коџобашија, *Учебник по источно црковно пеење*, Скопје: Центар за византолошки студии.
- Коџобашија, 2008, Ј. Коџобашија, *Црковното пеење во Македонија*. Скопје: Центар за византолошки студии
- Коџобашија, 2010, Ј. *Ортографија со основна теорија на византиската музика*, Скопје: Центар за византолошки студии
- Ортаков, 1986: Д. Ортаков, *Ars nova Macedonica - основни естетички процеси во македонската уметност од XIX век со посебен осврт врз музиката*, Скопје

ABOUT MACEDONIAN CHURCH MUSIC

Summary

The foundations of Macedonian church singing can be traced to the ancient period. Through a historical perspective we perceived Macedonian church music tradition. We hope that this text will attract the attention and interest of musicologists, Slavists and Byzantine to concrete scientific research that will show the real value of Macedonian church music.

Keywords: Christianity, music manuscripts, church liturgy, the Macedonian church singing.

Lenče A. Nasev